

UDC | УДК : 343.9.01

Анотація: У статті проаналізовано кримінально-виконавчу характеристику раніше судимих осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, в залежності від їх ставлення до встановленого порядку виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі; суспільно корисної праці; соціально-виховної роботи; загальноосвітнього та професійно-технічного навчання; заходів громадського впливу, а також ставлення до неформальних норм поведінки та сприйняття раніше судимою особою тюремної субкультури.

Ключові слова: позбавлення волі; раніше судима особа; кримінально-виконавча характеристика; засуджений; виправлення; ресоціалізація.

CRIMINAL-EXECUTIVE CHARACTERISTICS OF PREVIOUSLY CONVICTED PERSONS SERVING THEIR DUTIES IN CONFINEMENT

STEPANOVA, YU.

*lecturer,**National Academy of State Border Service of Ukraine named after Bogdan Khmelnytsky*

Abstract

The purpose of this writing is to define the content of the penal characteristics previously convicted persons and ascertain its characteristics as a prerequisite for implementing it in practical activities of closed penitentiaries personnel. The criminal-executive characteristics of previously convicted persons serving sentences in confinement depending on their attitude towards the established sentence serving and completion procedure as confinement, community beneficial and social-correctional works, general educational and vocational technical training, social influence means, as well as their attitude towards behaviour informal standards and the prison subculture perception by a previously convicted person have been analysed in the article.

Keywords: confinement; previously convicted person; criminal-executive characteristics; correction; resocialization.

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА РАНІШЕ СУДИМИХ ОСІБ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Ю. П. СТЕПАНОВА

*викладач кафедри кримінального права,
Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького*

✉ зв'язок з автором: через Редакцію

У структурі осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, значною є частка раніше судимих осіб, які перебувають у кримінально-виконавчих установах закритого типу. Це свідчить про те, що такі особи не досягли виправлення під час відбування покарання та продовжують зберігати певний ступінь суспільної небезпечності, що ускладнює процес виконання покарання щодо даної категорії засуджених та у кінцевому результаті може призвести до вчинення ними повторних злочинів. Тому під час виконання покарання у виді позбавлення волі великого значення набуває ґрунтовне вивчення характеристики раніше судимої особи та врахування її під час застосування засобів виправлення та ресоціалізації.

Метою написання цієї статті є визначення змісту кримінально-виконавчої характеристики раніше судимих осіб та з'ясування її ознак як необхідної умови запровадження її у практичну діяльність персоналу кримінально-виконавчих установ закритого типу.

Аналіз наукової літератури показав, що розгляд різнобічної характеристики раніше судимих осіб науковці здійснюють, як правило, шляхом вивчення кримінально-правових, кримінологічних та кримінально-виконавчих ознак. Як свідчить практика, таке групування ознак є найбільш зручним для подальшого їх врахування при виконанні кримінальних покарань.

УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАНЕЕ СУДИМЫХ ЛИЦ, ОТБЫВАЮЩИХ НАКАЗАНИЕ В ВИДЕ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ

СТЕПАНОВА Ю. П.

*преподаватель кафедры уголовного права,
Национальная академия Государственной
пограничной службы Украины имени Богдана
Хмельницкого*

Аннотация: В статье проанализирована уголовно-исполнительная характеристика ранее судимых лиц, отбывающих наказание в виде лишения свободы, в зависимости от их отношения с установленным порядком исполнения и отбывания наказания в виде лишения свободы; общественно полезного труда; социально-воспитательной работы; общеобразовательного и профессионально-технического обучения; мер общественного воздействия, а также отношение к неформальным нормам поведения и восприятия ранее судимым лицом тюремной субкультуры.

Ключевые слова: лишение свободы, ранее судимое лицо, уголовно-исполнительная характеристика, осужденный, исправление, ресоциализация.

Open Access

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Підтвердженням доцільності такого групування ознак раніше судимої особи є визначення законодавцем у ст. 95 КВК України кримінологічної та кримінально-правової характеристики в якості підстави складання індивідуальної програми соціально-виховної роботи із засудженими [1]. Окрім того, характеристика раніше судимих осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, була б неповною без вказівки на ознаки, які характеризують особу під час відбування покарання у виді позбавлення волі та виражаються виключно в умовах перебування особи у виправній колонії. Такі ознаки об'єднують у кримінально-виконавчу характеристику особи злочинця. Дійсно, на час відбування покарання засуджений виключається з певного кола суспільних відносин, а інші з них докорінним чином змінюються. Однак виникають деякі нові суспільні відносини, учасником яких він стає [2, с. 60]. Саме ці відносини формують правовий статус засудженого, що входить до елементів його кримінально-виконавчої характеристики. І. Г. Богатирьов слушно зазначає, що основу такої характеристики мають складати два інститути: інститут виконання покарання і інститут відбування покарання, оскільки зміст цих інститутів полягає у визначенні порядку і умов відбування і виконання того чи іншого виду покарання, реалізації мети покарання, повного і всебічного вивчення особи засудженого [3, с. 24]. Таким чином, у змісті кримінально-виконавчої характеристики знаходять свій вираз суспільні відносини в площині виконання покарань органами і установами, а відбування покарань – засудженими. Вона виступає результатом роботи персоналу УВП щодо використання ним основних засобів виправлення і ресоціалізації: режиму, суспільно корисної праці, соціально-виховної роботи, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, громадського впливу на засуджених та є віддзеркаленням тих змін, які відбуваються в особистості засудженого протягом строку відбування покарання [4, с. 198–199]. В основі змісту ознак кримінально-виконавчої характеристики раніше судимої особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі лежить її ставлення до визначених ст. 6 КВК України заходів виправлення та ресоціалізації, які до неї застосовуються з боку адміністрації виправної колонії та тих неформальних вимог поведінки, які ставить перед особою спільнота засуджених: 1) ставлення засуджених до встановленого порядку виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі; 2) ставлення засуджених до суспільно корисної праці; 3) ставлення засуджених до соціально-виховної роботи; 4) ставлення до загальноосвітнього та професійно-технічного навчання; 5) ставлення до заходів громадського впливу; 6) ставлення до неформальних норм поведінки та сприйняття раніше судимою особою тюремної субкультури.

При вивченні характеристики ставлення раніше судимих осіб до трудової діяльності, встановлено, що вони прагнуть

більшою мірою ухилитись від суспільно корисної праці або негативно ставляться до неї. У кримінально-виконавчих установах закритого типу засуджені в основному зайняті на таких об'єктах роботи як металообробка і деревообробка, мебельне та швейне виробництво, будівництво, сільське господарство та ін. Незважаючи на досить велику частку осіб, які до засудження не працювали, переважна кількість раніше судимих осіб (91,07%) є працездатними. Чисельність інвалідів незначна: інваліди I групи складають 0,36%, II групи – 0,71%, III групи – 3,93%. Основна причина невеликої кількості інвалідів у виправних колоніях – їх звільнення в результаті амністій та застосування щодо тих, хто під час відбування покарання захворів на психічну або іншу тяжку хворобу звільнення від покарання за хворобою за ст. 84 КК України. Загалом сумлінне ставлення до праці відмічалось у 73,3% раніше судимих осіб молодого віку та у 69,7% старшого віку [5, с. 39].

Ставлення засуджених до режиму у кримінально-виконавчих установах закритого типу залежить від ступеня антисоціальної настанови, рівня правосвідомості та моральної деградації [6, с. 219]. У цілому режим виявляє себе як засіб, що має особливу значущість в умовах позбавлення волі і роль якого не можна розцінювати інакше як першорядну. Завдяки йому засуджений не має права порушувати кримінально-правові та кримінально-виконавчі заборони, йому необхідно дотримуватись прав та обов'язків, встановлених нормативними актами [7, с. 29]. Однак частка раніше судимих осіб, на які було накладено стягнення у період перебування у виправній колонії досить значна – близько 87%. Велика частка осіб, які негативно характеризуються, і злісних порушників серед осіб, засуджених при рецидиві злочинів, призводить до того, що вони гірше, ніж вперше засуджені, ставляться до праці, мають більше стягнень і менше заохочень.

Ставлення раніше судимих осіб до умов відбування покарання в місцях позбавлення волі наступне: близько двох третин опитаних у його ході засуджених (60%) згодні з цими умовами, однак значна кількість незгодних (37,14%) є вже достатньо небезпечним симптомом. При цьому, не зважаючи на те, що більша частина засуджених спочатку заявила, що вона згодна з умовами тримання, все

ж 83,93% висловились за пом'якшення умов відбування покарання. За більш жорсткі умови тримання висловилися 11,43%, 4,64% засуджених не відповіли на це запитання.

Як показує практика, раніше судимі особи з анти-суспільною спрямованістю з перших днів перебування у кримінально-виконавчих установах закритого типу прагнуть створити угруповання або укорінитися в одному з них з перспективою на лідерство. Спочатку вони вдовольняються роллю «радників», а з часом використовують членів мікрогрупи негативної спрямованості як постачальників харчів, сигарет або партнерів для азартних ігор, шукають можливості влаштуватися на легку роботу, намагаються створити собі кращі, ніж у інших, умови побуту, зав'язують знайомства з вільнонайманими працівниками, підлещуються до адміністрації, при цьому прагнуть увійти в довіру [5, с. 39]. Стійкість груп, очолюваних раніше судимими особами, забезпечується круговою порукою, жорстким підтриманням злочинної «дисципліни», терором або залякуванням нестійких членів групи [8, с. 116]. В спілкуванні між собою раніше судимі особи утворюють специфічне середовище, в якому їх взаємини регулюються, з одного боку, розпорядженнями чинного законодавства, а з іншого – прийнятими серед них неформальними соціальними нормами і цінностями, розподіленням рольового статусу [5, с. 39]. Чимала частина раніше судимих осіб своїми діями збуджують ворожі взаємовідносини між засудженими. Найбільш розповсюджені ворожі відносини, які склалися через борг з ігор у карти. Гра в карти або інша гра «під інтерес» є одним з найбільш небезпечних видів порушення встановленого порядку відбування покарання. Часто на цьому ґрунті вчиняються тяжкі злочини. В багатьох випадках засуджених, що програв у карти, через страх розправи не стає до роботи і вимагає ізоляції від загальної маси засуджених [5, с. 40].

Як встановлено в ході дослідження, між характером правопорушень, вчинюваних засудженим у виправній колонії, та злочинами, за які особа була засуджена, існує прямий зв'язок. Зокрема, під час опитування персоналу виправних колоній, на запитання «Яка категорія засуджених становить найбільші суспільну небезпечність?», 64% опитаних назвали засуджених за насильницькі зло-

чини, 36% – за корисливі злочини. 80% опитаних вказали, що у засуджених за насильницькі злочини прослідковується залежність між характером порушень, вчинених у місцях позбавлення волі та злочином, за який вони були засуджені. Насильство з боку осіб, засуджених за насильницькі злочини, залишається ніби нормою їх життя [9, с. 152]. Окрім того, дослідження А. С. Міхліна та Ю. Ф. Кваші показали, що злісні порушення режиму – стійка лінія поведінки засуджених, більшість яких на волі вчинили насильницькі злочини [10, с. 28]. П. Р. Федорєєв при проведенні дисертаційного дослідження встановив, що серед засуджених, які негативно характеризуються, втричі більша частка тих, хто вчинив посягання на статеву свободу і статеву недоторканість (згвалтування), на громадську безпеку (хуліганство), на інтереси правосуддя (втеча з місць позбавлення волі) [11, с. 19].

Значно вищий рівень рецидиву злочинів після звільнення серед тих засуджених, які в місцях позбавлення волі були злісними порушниками режиму, хоча рецидивісти є і серед тих, які характеризувались позитивно в місцях позбавлення волі. Встановлено, що є пряма залежність між поведінкою засудженого в місцях позбавлення волі і вчиненням нового злочину після звільнення, позаяк специфічні умови місць позбавлення волі накладають певний відбиток на поведінку засудженого [12, с. 845, 867].

Як показали результати проведеного опитування, до виховних заходів більшість раніше судимих осіб – 64% – ставиться байдуже. Іде на контакт з адміністрацією УВП незначна кількість раніше судимих осіб. Причому таке контактування не постійне, а здійснюється переважно заради покращення умов тримання або умовно-дострокового звільнення. Участь у роботі самодіяльних організацій бере також незначна кількість – лише 16%. Раніше судимі особи не тільки свідомо прагнуть не сприймати виховний вплив, але прагнуть протистояти йому [5, с. 39].

Встановлено, що особи, які стали на шлях рецидиву, частіше за все не бачать сенсу в підвищенні рівня культури, їх важко залучити до навчання в період відбування покарання. Лише 5% опитаних раніше судимих осіб бажають продовжити навчання після звільнення з виправної колонії. В

поєднанні з іншими факторами низький рівень освіти суттєво впливає на процес ресоціалізації, оскільки, як правило, свідчить про вузькість світогляду, низький професійно-інтелектуальний розвиток раніше судимих осіб.

До кримінально-виконавчої характеристики раніше судимих осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, слід віднести і тюремну субкультуру. Як стверджують М. В. Корольова та Е. Н. Желваков, саме ця категорія засуджених є найбільш активними її носіями [12, с. 845]. Тюремну субкультуру, або субкультуру засуджених, визначають як один із видів кримінальної субкультури Ю. І. Блохін, О. П. Некрасов, М. М. Шакір'янов та ін. Зокрема, М. М. Шакір'янов зазначає, що субкультура засуджених – одна із самостійних підсистем, тісно пов'язаних з іншими підсистемами злочинного середовища [13, с. 142]. Це різновид і структурний елемент кримінальної субкультури, яка сформувалась і зберігається серед засуджених в місцях позбавлення волі. Отже, в кримінальну субкультуру входять елементи субкультури засуджених. Але разом з тим необхідно відмітити, що вони переломлюються через призму специфічних умов місць позбавлення волі. Більше того, в кримінально-виконавчих установах закритого типу виникають особливі норми поведінки, які не «працюють» в умовах волі (наприклад, деякі норми санітарно-гігієнічного характеру).

Аналіз наукових джерел та результати опитування персоналу виправних колоній дозволяє виділити такі ознаки тюремної субкультури раніше судимих осіб:

- 1) це особлива структура міжособистісних відносин неодноразово засуджених, об'єднаних на основі антисупільних цінностей у відносно відокремлене середовище в межах місць позбавлення волі;
- 2) вона знаходить своє відображення у внутрішніх (правила поведінки у середовищі засуджених) та зовнішніх атрибутах (кримінальний жаргон, татування, прізвиська, пісні, вірші, інші елементи творчості засуджених).

Ознаки та властивості, притаманні раніше судимим особам, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, сформовані внаслідок тривалого знаходження їх в межах двох систем – формальної

та неформальної. Ці їх властивості зумовлюють відносно легкий перехід особи як до злочинних дій, так і до агресії вербального й фізичного характеру, яка не вважається злочином [14, с. 515]. У зв'язку з цим ґрунтовне та повне вивчення особистісних характеристик засуджених повинне бути основою виконання покарання у виді позбавлення волі. Тому слід конкретизувати у ч. 4 ст. 6 КВК України підставу застосування засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, вказавши, що «засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з урахуванням виду покарання, кримінологічної, кримінально-правової та кримінально-виконавчої характеристики засудженого». Крім цього, доповнити ч. 2 ст. 95 КВК України і викласти її таким чином: «За результатами медичного обстеження, первинної психодіагностики і психолого-педагогічного вивчення та на підставі кримінологічної, кримінально-правової та кримінально-виконавчої характеристики на кожного

засудженого складається індивідуальна програма соціально-виховної роботи, яка затверджується начальником колонії».

Підводячи підсумки вищевикладеного, варто зазначити, що: 1) кримінально-виконавча характеристика є невід'ємною складовою характеристики раніше судимих осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі; 2) в основі змісту ознак кримінально-виконавчої характеристики раніше судимої особи лежить її ставлення до засобів виправлення та ресоціалізації та тих неформальних вимог поведінки, які ставить перед особою спільнота засуджених; 3) доцільно визначити у кримінально-виконавчому законодавстві необхідність врахування кримінально-правової, кримінологічної та кримінально-виконавчої характеристики особи засудженого як основної підстави застосування засобів виправлення та ресоціалізації засуджених.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1129-15]
2. Михлин А. С. Личность осужденных к лишению свободы и проблемы их исправления и перевоспитания / А. С. Михлин. – Ф. : Кыргызстан, 1980. – 200 с.
3. Богатирьов І. Г. Українська пенітенціарна наука: монографія / І. Г. Богатирьов. – Дніпропетровськ : ДДУ ВС, 2008. – 318 с.
4. Коломієць Н. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених за злочини у сфері обігу наркотиків / Н. В. Коломієць // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2010. – № 4. – С. 197–201.
5. Петков В. П. Карально-виховний вплив на рецидивістів та його роль у зміцненні дисципліни в установах виконання покарань : монографія / В. П. Петков. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1996. – 98 с.
6. Бурда С. Я. Зміст кримінально-виконавчої характеристики засуджених до позбавлення волі / С. Я. Бурда // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 3. – С. 213–221.
7. Градецький А. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених, колишніх суддів та співробітників правоохоронних органів / А. В. Градецький // Держава та регіони. Серія: Право. – 2009. – № 4. – С. 28–32.
8. Голик С. И. Задачи органов внутренних дел и исправительно-трудовых учреждений в борьбе с преступностью / С. И. Голик, В. П. Ревин. – М. : Академия МВД СССР, 1983. – 166 с.
9. Южанин В. Е. Частное предупреждение преступлений как цель применения уголовного наказания в виде лишения свободы и средства ее реализации / В. Е. Южанин, Э. В. Житков. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 240 с.
10. Михлин А. С. Злостные нарушители режима в исправительно-трудовых учреждениях : учебное пособие / А. С. Михлин, Ю. Ф. Кваша. – Рязань : Изд-во РВШ МВД СССР, 1982. – 92 с.
11. Федореев П. Р. Отрицательно характеризующиеся осужденные в местах лишения свободы : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / П. Р. Федореев. – Рязань, 2005. – 21 с.
12. Криминология : [учебник для вузов / [под общ.ред. д. ю. н., проф. А. И. Долговой]. – [3-е изд., перераб. и доп.] – М. : Норма, 2007. – 912 с.
13. Шакирьянов М. М. Преступные традиции среди осужденных в исправительных учреждениях и борьба с ними : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Шакирьянов Марат Мавлявиевич. – Санкт-Петербург, 2004. – 284 с.
14. Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / В. С. Батиргареева. – Х. : Право, 2009. – 576 с.